

APRÓ KÖZLEMÉNYEK.

Tolna (válasz): Legrégibb alakja (1055) *Telena*, 1093-ban *Tolnavár*. Irták *Talona*-nak, *Tollona*-nak is. Nagyon valószínű, hogy eredetileg háromtagú szó volt, s a középső szokott módon kiesett. Ha így van, akkor a *Tolon* kun személynevet kerestük benne. Ez, mint *Gombocz* kimutatta a köztörök *tolmak* = jóllakni ige származéka (*M. Nyelv* XI:247.) Ehhez járult az ómagyarban gyakori a képző (pld. *Bibura*, *Pentuka*, *Fehéra* stb.)

Hogy sz. név, a *Tolnavár* összetétel mutatja. De a *Vár. Reg.*-ban is előfordul egy *Tolna* nevű ember. Kolozsváron 1409-ben egy *Tolna Mátyás* polgár szerepel (*Csánki*, V:603).

Jelentésileg és alakilag talán *Tolna*-hoz tartozik egy igen korai árpádkori nemes községünk Barsban, t. i. *Tajna* (ma Tajnasári). Ez mint terra szerepel, tehát *T.* feltehetőleg személynév. *Kovács* Indexében egy *Tajna* özvegyasszony neve 1293—1302 tájban. (Nemely név a régiségben férfi és női névképpen egyaránt használatos. *Tajna* alakban már 1193-ban előfordul. *M. Ny.* XX:13). A szó szerintünk a *dajmak* = jóllakni igéből származik s feltesszük, hogy eredeti alakja ennek is *Tajona* volt (v. ö. még *Dalmad*, *F. és E.* 1926. 121). *Tajna* a zsítvamenti besenyőtelepek vonalába esik bele, *Sári*, alkalmasint szintén török sz. név (= sárga *Sár* bíró 1092-ben). Török volta tehát nem lep meg bennünket. Hogy csakugyan az, egy másik török ide-

való személy- helynév is igazolja. 1275-ben ugyanis a barsi vár népeinek *Tiván* nevű földjét említik *Tajna*föld határán belül. *Tiván* a. m. sólyom, igen gyakori személy- és helynévünk. *Gombocz* egész sereget sorol fel (*M. Ny.* X), de kifelejtette a bodrogi *Tavankút*-at. Hogy török nevet viselő emberek *Tajna*vidéken a mondott korban csakugyan éltek, arra felhózzuk a szomszédos *Szelepcsény* közbirtokossági pusztát, ahol 1229-ben két pompás török nevű birtokost említenek u. m.: *Temercse* és *Berencs* (*Knauz*: *A garam-melletti szent-benedeki apát-ság*, 203).

Alkalmasint ugyanaz a szó áll előttünk a kiskunsági-szabadszállási *Dajnalapos* dülönévben is (*Pesty*: Helynévkézirat s nem a *dajna* magyar köznév). Analógiája ennek *Kormólaposa* és *Kormóhalma* a Nagy-kunságból, *Gyárfás*: III. Szabadszállás határában van *Tekehalom* is. Ez is gyakori személy- és helynév (*F. és E.* 1927). *Tajona*-hoz hasonló képzésűnek látszik a kun *Kurgona* személynév is (*Gyárfás* III), talán a török *kork* + *mak* = megijedni igéből.

Tajona-hoz hasonló gondolatkörből van véve még két más helynévünk is, t. i. *Tok* *ialva* Iszkáz mellett (1465. ma *Tokaj* pusztá van ott, Veszprém m.) és *Toktölde* (1433, Bihar m.). *Tok*, *tuk* = jóllakott. *Toka* és *Tuka* már a *Vár. Reg.*-ban előjön személy-, ill. helynévképpen. Talán ezzel függ össze *Tocút* sz. nevünk és *Tokod* helynévünk s a bodrogi *Tokuta*-ból

lett *Takta* is, mely e szerint éppen olyan (török—magyar) sz.-név után kaphatta nevét; mint a (magyar) *Bodrog*.

Bátky Zsigmond.

Kajdacs, Kajmád (Válasz). *Kajdacs* lakói (Tolna m.) a XIV. sz.-ban besenyők voltak. Feltehető, hogy a község neve is besenyő személynév, talán a török *Kajmak* = visszatérni igéből. (A szomszédos *Bikács* a török eredetű *bika*, régebben használatos magyar sz.-név kicsinyítője. Korábban így is hívták a falut).

A másik oldalon szomszédos *Kajmád* (régebben *Kagymat*) alkalmasint szintén török eredetű a *kajmak* = elrontani, megölni igéből. Szintén személynév. Ebből valók *Kaján*, *Kajmán* és *Kajár* helyneveink (Kőrösi Csoma Arch. I, 238). *Kajmád* (régebben *Kagymat*, *Kagymathy*) Fejériben is van.

A hodrogi és hevesi *Katymár* (Kagmar, ill. Kagmath) is idetartozik (v. ö. Szat + már).

Mindezen említett helyek szomszédosságában ugyancsak törökből magyarázható helyneveket találunk.

Bátky Zsigmond.

Iriny. A györmegyei Örkény és Bóny között fekvő *terra Yuren* (1257. olv. Jürin), vagyis *Jüreny földje*. Ma nincs meg. Szatmárban Nagykárolytól délre volt *terra Juren* (Vár. Reg., később *Iren*), ma *Iriny*. *Gombocz* „Örs és Örkény“ című pompás cikke alapján (*M. Nyelv XXII.*) azt mondjuk, hogy *Iriny* is ugyanannak a török *ür*, *er*, *ir* = *férfi*, *hős* jelentésű török köznévek török kicsinyítés származéka, mint az *Örkény* és társai. *Iriny* persze szintén személynév volt. (*Irig* és *Iru* szolganeyvet találunk *Kovács* Indexé-

ben). A győri *Iriny* tiszta török környezetben volt. [Vajjon *Erk* és *Erked* nem tartozik ide? Mindkettő személynév és helynév is. A *Czindr* Indexben említett *pratum Erkecke* 1388 Tata és a *Pesty* Helynévkéziratában lévő *Irgocs patak* és rét Jászmihályteleken az idetartozó oszmán *erkekas* = bak szót juttatják eszünkbe. Ez utóbbi gyakori helynév Kisásziában. Egy *Jürgüese* Kunt *Gyárfás* említ (III:472), aki éppen a baranyai *Közárón* lakott]. Lehetséges, hogy idetartozik a kun *Honcsok* nemzetséghez tartozó *Eremün* kun is. (*Gyárfás* III:258). *Honcsok* neve alkalmasint a török *ilan*, *ilun* (= kígyó), a becéző *dzsik* képzővel (pld. *erkek* + *dzsik* = jérficska). *Ilan* különben szintén előfordul a kun nevek között (u. o. 56, 152). Ebből a török szóból magyarázza *Gombocz* a somogyi *Gyalán* falu nevét (*M. Nyelv X*). Nem lehetetlen, hogy oláh *Jalomica* folyó neve is ebből van, melyet magyarul *Honca*-nak hívtak (*M. Ny. XX:172*). Sőt lehet, hogy az ugocsai *Honák patak* neve is ezzel a sz.-névvel függ össze (*Ortvay*: vízrajz).

Bátky Zsigmond.

Bozolnok. Eredeti magyar *nik*, *nuk* (*nok*, *nök*) képzős magyar helynév ritkaság. *Melich* három biztos példát talált, u. m. vének *Kereknik* és *Szolnok* (*Magy. Nyelv XXII.*, 276. és 336. Itt jegyezzük meg, hogy *Korak* is sz.-név). De mondja, a törökben is van ilyen kicsinyítő képző. Erre példa szerinte *Becsenükfelde*. Társsa ennek a kolozsmegyei *Bozolnok* (1434: *predium Bozolnok*, 1460: *Bozolnokteleke*, ma *Bozolnok* pusztá): Ez bizonyára a török *bozulmak* = megromlani igéből van képezve (v. ö. *Simonyi*: *Nyelvőr* 43, 329 *Bozoldok*). Csupán egy nehézség van, az t. i.

hogy a képző az eddigi példák szerint csak főnevelkedhez járul, de viszont személynevek esetében, mint amilyen B. is, ez a képzés is lehetséges.

Bátky Zsigmond.

Kapornok. Több ilyen helyneveünk volt és van. Legkorábbi adatok a Zalaíróról vannak (1230: *Copurnuch*, később *Kapornok*). Volt aztán egy *poss. Kapornok* Tolnában, egy *Kapornok* a vas megyei déli Őrségben (ma Kapornok), s egy *Kapornok* ugyancsak Vasban Borostyánkő közelében (ma Geberling). A tolnai *posz. Kapornok* alapján azt állítjuk, hogy K. személynév, s a törökből fejthető meg. *Fekete Lajos a Magy. Nyelv* XXIII: 284. lapján „Igék oszmánli-török tulajdonnevek“ című cikkében *Tuz Koparan* nevű hódoltsági törököt említ, s nevét a *Koparmak* = leszakítani stb. igéből magyarázza. Szerintünk ez van benne a mi nevünkben is (v. ö. *Bozolnok*). Egy *Cupuran* nevű leány már 1198-ban előfordul (*M. Ny.* XI, 369). 1247/1370-ben Kapornokon *Us* és *Kacsman* török nevű férfiak szerepelnek (*R. Nagy László* cikke. *Nyelvtud.* Közl. 46. k.).

Bátky Zsigmond.

Bacsak Előn. Egy ilyen nevű pusztát találok Pozsony—Csallóközben Vajnavattától és Bélvattától keletre az 1:200.000 méretű katonai lapon. A név bizonyára összetett szó. Utóljára nem egészen világos, alkalmasint *elő*. Így hangzana tehát: *Bacsak Előpuszta*. Ebből és más itteni analógiákból következőleg *Bacsak* minden valószínűség szerint személynév. Nyomiban a *Váradi Registrom*-ban szereplő *Buchuk* (olv. *Bucsuk*), *Buchyka* és *Buchika* sz. nevek jutottak eszembe. Viselőik Szabolcsban, Biharban és

Abaújban szerepeltek. De van egy pozsonyi adatunk is. *Bochok*-nak hívták ugyanis az 1240-ben hivataloskodó *Endre* pozsonyi főispán apját. (*Ortvay*: Pozsony város tört. I. k.)

Semmi lehetetlenség sincs tehát abban, hogy a mai csallóközi *Bacsak* egy korábbi, talán éppen pozsonyi *Bocsok*, *Bucsuk* személynévet őriz. (*Bacsák* család ma is él itt). Ez a sz.-név pedig nem más, mint a török *bucsuk* = *fél* (kun: *buču* = *dimidia pars*, *Cod-cum.*) köznév. Hogy ez a magyar szó is használtatott ilyen értelemben *Féle*, *Feles*, *Feled* személy s *Fele*, *Feled*, *Félegyháza* (Bihar, Szabolcs) helyneveink bizonyítják. *Fél* nevű község éppen Pozsony-Csallóközben is van. (1250: *Fell*, *Kovács*: Index). Talán az sem véletlen, hogy a maros-tordai *Fele* község a *Bocsok* hegy szomszédságában van. Tegyük még hozzá, hogy ugyanitt van még a török nevű *Kölpény* és *Bala* község, s hogy a *Bocsok* erdőséget 1605-ben közbirtokul kapott tizenegy kölpényi család között az egyik *Karsa*, a másik *Zongor* volt. (*Orbán*: Székelyföld 4. k.) Utólag látom, hogy *Bucsuk*, *Bocsok* Moldvában is előjön sz.-névképpen, s *Rásonyi Nagy László* ezeket ugyanígy magyarázza. (Valacho—Turcica, Berlin, 1927.) A *Vár. Reg.*-ban egy *villa Jarum*, ma *Járomtelke* szerepel. Azt gondolják abban is a török *jarim* = *fél* (v. ö. *barim* = *barom*) szó van benne sz.-névképpen. A közölt okiratban több törökös név szerepel. 1272-ben egy *Jarum* nevű férfit említenek (*Czinár*: Index). Lehet, hogy idevenható a szatmári *Járm* (*Járomi*? v. ö. *Járosi*) is. (Pozsony-Csallóközben különben hemzseg a sok törökös helynév. Erről később is).

Bátky Zsigmond.

Dög-Tisza, Holt-Tisza. A két kifejezést a Tiszaúg vidéki lakosság alkalmazza a Tisza haloványaira. A tiszai Tisza kedvenc kiránduló helye a kecskemétieknek, így a város lakói is ezeket az elnevezéseket használják. A kettőt, azonban nem választják anyyra el, mint a tiszai nép, és többnyire csak a „holt” jelzővel élnek. Ennek oka az, hogy a két jelző egymás variációjának tűnik fel dúrvább, illetve finomabb formában.

A kettő azonban két fogalmat takar. Dög-Tisza a Tiszának az a haloványa, hová magas vízállás esetén behatol a folyó vize, míg Holt-Tiszának azt nevezik, mely táperőt az anyafolyótól, még ebben az esetben sem kap.

A kecskeméti a Tisza közelebbi meghatározásánál gyakran használ-

ják az Élő-Tisza kifejezést is. Erre azért van szükség, mivel a kecskeméti ember vonaton hamarabb éri el a Tisza haloványát és ha egyszerűen Tiszának nevezi a helyet, hová megy, féreértésre ad okot.

Wagner Richárd.

Megjegyzés a Szemle rovat, Vita a néprajzi térkép körül című cikkhez.

W. Vogel a Geopolitik 1928. 445. lapján például azt mondja, hogy Budapestenél a népességet ábrázoló színterület túl kellett lépni a város területét, ami szerinte *egészen természetes*. Amit tehát Machatschek hibáztat, Vogel a legteljesebb mértékben helyesnek találja.

Kogutowicz Károly.